

ИСЕЉАВАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ЈЕВРЕЈА У ИЗРАЕЛ 1948-1953¹

Деветнаести век је био век убрзаног формирања нација и период формирања националних држава. Формирани на јединственој територији, служећи се истим језиком и баштинећи исту културу и поседујући свест о заједничкој историји, народи су формирањем заокружених економских целина омеђили савремене државе.

Јеврејски народ је формирању националне свести приступио доста касно. Расут по целом свету, јасно окупљен једино око свог верског идентитета он је био подељен језичким, културним и друштвеним поделама а да при томе ни на једној компактној територији није могао остварити бројчану и културну надмоћ, неопходну за формирање националне државе.

Ипак, време нација је уништило стару представу о томе да ће Јевреји самом лојалношћу према државама у којима живе задобити право на слободан и несметан друштвени, културни и економски развој. Показало се да у тренутку када политичке тензије достигну тачку кључања, заједнице које нису кадре да артикулишу заједнички интерес и одбране своју самосталност постају плен великих без обзира да ли се ради о народима далеких колонија или властитим суграђанима. Осамдесетих година 19.века, као последица прогона Јевреја на просторима данашње Украјине (у то време Царске Русије) и суочени са растом антисемитизма у западној Европи јавља се „ционистички покрет“. Покрет који је за свој циљ имао формирање независне националне јеврејске државе. Била је то логична последица империјалистичког света у коме су јеврејски представници схватили да је једино национална држава јеврејског народа гарант опстанка Јевреја било где у Свету. Без обзира што су многи сматрали да је само место где би та држава могла бити формиране неважно (било је предлога да то буду Уганда, Мадагаскар или Манџурија...) под утицајем ортодоксних Јевреја као логично место за формирање јеврејске државе одабран је „Ерец Израел“². Крупан корак у том правцу била је Балфурова декларација којом је 2. новембра 1917. године влада Велике Британије признала Јеврејима право на формирање „националног дома“ у Палестини.

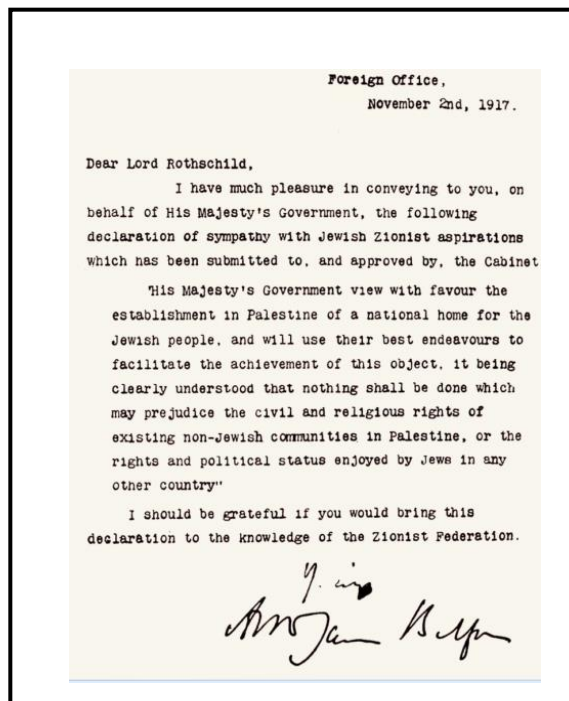
¹ О организованом исељавању југословенских Јевреја у Палестину објављено је више научних и стручних радова. За оне који траже више појединости препоручујемо: Младенка Иванковић, Исељавање Јевреја у Израел 1946-1952. године“, 2015 (<https://www.docdroid.net/d69v/iseljavanje-jevreja-u-izrael-1946-1952.pdf>); Милан Радовановић, Поједини статистички аспекти организованог исељавања Јевреја из Југославије у Израел (1948–1952), 2016 (https://www.researchgate.net/publication/335224167_Pojedini_statisticki_aspekti_organizovanog_iselavana_Jevreja_iz_Jugoslavije_u_Izrael_1948-1952).

² Ерец Израел (хебр. ארץ־ישראל [Eretz Yisrael — Ерец Јисраел] — „Земља Израел“, скраћ. "א") се односи на земљу која је чинила древне краљевине Израела и Јудеје (Света Земља). Ова територија обухвата савремени Израел, Западно обалу и Појас Газе, као и делове савременог Јордана, југозападне Сирије и јужног Либана.

Формирање националне државе није било могуће само од становништва које је у том тренутку живело на просторима „Ерец Израела“. Још дуго ће Арапи бити бројнији та том простору а у појединим периодима, због политике британца према арапском свету, и политички надмоћнији фактор.

Ипак талас усељавања Јевреја није престајао пролазећи кроз различите фазе и добијајући посебан замах непосредно након Другог светског рата када је велики број „умерених и нерелигиозних Јевреја“ дошао на позиције ционизма прихватајући да Јевреји немају будућност без сопствене државе.

Формирање државе Израел 14.маја 1948.године битно је променула политику усељавања. Уместо квота, ограничења и препрека, нова држава је повела активну политику усељавања срачунату на нагло јачање одбрамбених³, економских и друштвених потенцијала. Довести у младу државу што пре већи број војно и рано способног становништва постао је императив и приоритетан задатак не само државе Израел већ и свих јеврејских организација и институција у свету.

Јевреји Југославије и исељавање у „Ерец Израел“ до проглашења државе Израел

На просторима бивше Југославије⁴ постојале су углавном три групације Јевреја. Прву су чинили Сефарди са својим друштвеним, културним и економским специфичностима. Они су насељавали централне и јужне крајеве, који су некада били под Османском управом (БиХ, Србија, Македонија). Другу групу су чинили Ешкенази, централноевропски Јевреји који су представљали углавном образованији слој становништва, добро социјализовани и материјално ситуирани. Трећу групу су представљали ортодоксни јевреји који су живели у својим затвореним целинама, углавном на простору данашње Војводине.

На просторима Краљевине Србије Јевреји су пуну грађанску равноправност стекли након добијања државне независности на Берлинском конгресу 1878.године, што је потврђено и уставом из 1888.године. Све предрасуде у потпуности су нестале током Првог светског рата када су Јевреји Србије узели учешће у рату и дали велики допринос ослобођењу своје

³ У то време новоформирана држава се бранила за опстанак против здруженог напада суседних арапских држава.

⁴ Југославије у границама СФРЈ

српске отаџбине. Српска влада је била прва страна влада која је изјавом посланика Веснића⁵ прихватила Балфурову декларацију.

Положај Јевреја у Краљевини Југославији (СХС) је у целини био повољан. Држава је законом признала јеврејску вероисповест а у друштву нису постојала никаква ограничења за Јевреје у погледу врсте делатности или образовања. Већина Јевреја се сматрала добро укљученим у друштвене токове и ционизам није био раширен међу Јеврејима. Исељавања у Израел је било али она по свом обиму нису била масовна. Јевреји су себе сматрали грађанима Југославије. У тренутку када је Други светски рат отпочео, а Француска као главна савезница Југославије, већ била поражена и окупирана у Краљевини су се појавили прве антисемитске мере⁶. Био је то озбиљан сигнал кризе друштва која се појавила под налетом нацизма а што је изазвало отпор демократске и патриотске јавности⁷.

Појединачног исељавања у мандатну територију Палестин било је и у међуратном периоду. У периоду пред сам Други светски рат овај процес је и поред рестрикција изазваних британском политиком усељавања добио на замаху.

Мали број њих успео је током рата да се разним каналима пребаци преко Турске у Палестину⁸ и ту ступи у британску војску или придружи јеврејским парамилитарним формацијама.

⁵ Српска ратна мисија у Сједињеним Државама, Вашингтон 27.12.1917.године: „Драги мој капетане Албала. Желим да изразим башој јеврејској браћи симпатије српске владе и српског народа за поновним успостављањем јеврејске државе у Палестини, чиме ће они поново заузети своје истакнуто место у друштву народа, сходно њиховим многобројним способностима и њиховом несумњивом праву. Уверен сам да ће остварење њихових идеала не само бити на корист за њихове сопствене интересе, већ истовремено и целокупном човечанству..... нама ће бити жао ако ће нас и један од наших суграђана Јевреја напустити и вратити се у њихову обећану земљу, али ми ћемо се тешити надом да ће нам они оставити замашан део свога срца и постати најјачом везом, између слободног Израела и Србије..... Ваш Веснић“. Небојша Поповић, Јевреји у Србији 1918-1941, Београд 1997, 120.

⁶ Уредбе којима је уведен Numerus Clausus односно лимитиран је број ученика и студената у складу са процентуалном заступљеношћу јеврејске популације (процентуална заступљеност Јевреја у систему школовања Краљевине Југославије кретала се око 3%, док заступљеност Јевреја у укупној популацији није прелазила 0.5%) и забрањено Јеврејима да обављају одређене делатности у раду са животним намирницама.

⁷ Говор Патријарха Гаврила 28.марта 1941.године: „Ми смо били присиљени, да до јуче гледамо, како се у нашој земљи почињу да примењују начела Хитлерове доктрине, нарочито противу Јевреја, које је Хитлер до коже опљачкао и чија је огњишта угасио. Милиони невиних људи, жена и деце лишени су својих права и слободе, а њихови животи немају никакве вредности. Хитлер жели по сваку цену да истреби Јевреје. Наши Јевреји до јуче су били у тешкоме стању. Мада су они наши грађани, и они су заједно са нама у ратовима за ослобођење и уједињење храбро корачали, и зато добијали највеће признање. Њихови представници апеловали су на Српску цркву, како бисмо их узели у заштиту. Ја сам извршио своју дужност код Краљевског намесништва и отворено рекао да наши грађани не смеју бити терорисани од стране Хитлера. То је заиста један скандал. То је тиранство које је примењивано од варвара у Средњем веку“. Мемоари Патријарха српског Гаврила 2, Париз 1974, 408.

⁸ Југословенска краљевска влада у избеглиштву је у току рата дала отпуст из држављанства за укупно 76 јеврејских породица са 147 чланова јер им је тај отпуст био неопходан за преузимање „палестинског“ држављанства. Павле Меламед из Пирота се у заробљеничком логору пријавио као Турчин из Бугарске (представљајући презиме као Мухамед), па се из Бугарске преко Турске пребацио у Палестину и прикључио британској армији.

Након завршетка Другог светског рата легално усељавање у Палестину вршено је искључиво уз поседовање „сертификата“ који је издавала Јеврејска агенција за Палестину у оквиру одобрених квота. Југословенским Јеврејима је додељивано око 50 сертификата годишње а материјалну помоћ лицима којима је одлазак био отежан због недостатка материјалних средстава пружао је Аутономни одбор за помоћ⁹.

Јевреји Југославије у Другом светском рату

Општи погром и реализација нацистичког плана о „коначном решењу јеврејског питања“ није мимоишла ни Јевреје Југославије. Због активног учешћа Независне државе Хрватске у Холокаусту и одмазди Немаца због устаничких акција у Србији у јесен 1941. године, геноцид над Јеврејима је отпочео и раније него над Јеврејима у другим земљама.

Од укупно око 68-73.000 Јевреја који су живели на простору Краљевине Југославије рат је преживело око 12.500. Преживели су углавном они који су се благовремено склонили у италијанску окупациону зону, прикључили се неком од покрета отпора, били скривени у унутрашњости земље са лажним документима или рат провели у ратном заробљеништву.

Пре рата највећи део Јевреја живео је на простору Хрватске, Славоније и Срема 32%, Баната, Бачке и Барање 29% а на територији Босне и Херцеговине 19% и Србије са Македонијом (18%).

⁹ Пример Фрида и Оскар Велјан из Загреба.

Холокауст је у многама изменио животну „филозофију“ преживелих. Већина је изгубила своје рођаке, комшије и пријатеље и дошла до дубоког уверења да постојећа држава није била кадра да их заштити од уништења те да јој они, и поред осећаја симпатије, не дугују ништа. Неки су желели да побегну од стражних успомена на места где су живели а у којима више нема њихових најдражих. Комунистичка политика „експропријације“ довела је до одузимања приватне својине и осиромашења до тада имућних грађана.

Све то је утицало да идеја исељавања у Израел не буде више одбојна и да је прихвати већина преживелих Јевреја на тлу Југославије.

Формирање државе Израел и став Југославије у вези са исељавањем

Део Јевреја је био прокомунистички оријентисан и заузимао је значајне позиције у послератној комунистичкој власти¹⁰ а преко четвртине (28,4%) Јевреја је посао нашло у државној служби. Ипак, општи положај Јевреја као заједнице није био задовољавајући. Холокауст је преживело тек око 18% предратних Јевреја, власницима су нове власти одузете имовину а добар део Јевреја се сматрао „непродуктивним“ имајући у виду да за њиховим занимањима није било потребе у диригованој привреди или су радили у „надградњи“ (култури, уметности...) за шта нова држава није имала битног интереса.

Први документ који је држава Израел донела био је документ којим је сваком Јеврејину признато право на држављанство државе Израел. То је покренуло велики талас миграција који је за само неколико година у Израел довео око 700.000 Јевреја¹¹ од којих је око 1% било са територије Југославије.

Југословенска влада је имала благонаклон став према исељавању Јевреја у нову отаџбину.

¹⁰ Најистакнутији је био Моша Пијаде.

¹¹ У само три године од маја 1948. до краја 1951. године, поред 10.000 Јевреја који су се евакуисали са територије коју су контролисали Арапи у оквиру мандатне територије Палестине и пребацили на јеврејску страну, 700.000 Јевреја се уселило и било настањено је у Израелу, удвостручивши тамошње јеврејско становништво. Од њих, више од 300.000 стигло је из блискоисточних и северноафричких земаља. Међу којима је највећа група (преко 100.000) била је из Ирака. Преостали су углавном из Европе, укључујући 136.000 расељених Јевреја који су након Другог светског рата живе у избегличким камповима и урбаним центрима у Немачкој, Аустрији и Италији, и више од 270.000 из Источне Европе, углавном из Румуније и Пољске (више од 100.000). При успостављању државе, приоритет је дат политици "сабирање изгнаника", а Моссад се ангажовао у помоћи ЛеАлиах Бет у организовању имигранте из Европе и Блиског истока и организовао њихов превоз Израелу. За Бен-Гуриона, основни недостатак државе био је то што јој "недостају Јевреји". Devorah Hakohen, Immigrants in Turmoil: Mass Immigration to Israel and Its Repercussions in the 1950s and after, Syracuse University Press 2003 pp. 24, 31, 42, 45.

Пре организованог исељавања југословенских Јевреја, југословенске власти су благоданклоно подржале транзит јеврејских избеглица жртава Холокауста из других земаља који су се илегално упутили у Палестину под покровитељством организације „Mosad-le-Aliyah Vet“. Укупан број ових лица којима је омогућен и олакшан пут био је 7.294 регистрованих и неколико хиљада нерегистрованих а центар њиховог привременог прихвата био је Загреб. Због деликатности југословенско-британских односа у оквиру ових транспорта није била издавана дозвола југословенским Јеврејима за исељавање.

РЕАЛИЗАЦИЈА ИСЕЉАВАЊА У ИЗРАЕЛ

Број и структура исељених¹²

Према званичним подацима који се воде у Израелу од оснивања државе Израел па до 2012.године са територије Југославије се у Израел уселило 10.768 Јевреја. Тачан број није могуће утврдити јер је поред директног исељавања било и индиректног (исељавање у друге државе пре свега САД па онда у Израел), као и повретне миграције односно враћања у Југославију а и данас имамо Јевреје (обично старије чија су деца чврсто интегрисани у израелско друштво а они се осећају делом привржени „старом завичају“) који живе на релацији Израел-државе бивше Југославије.

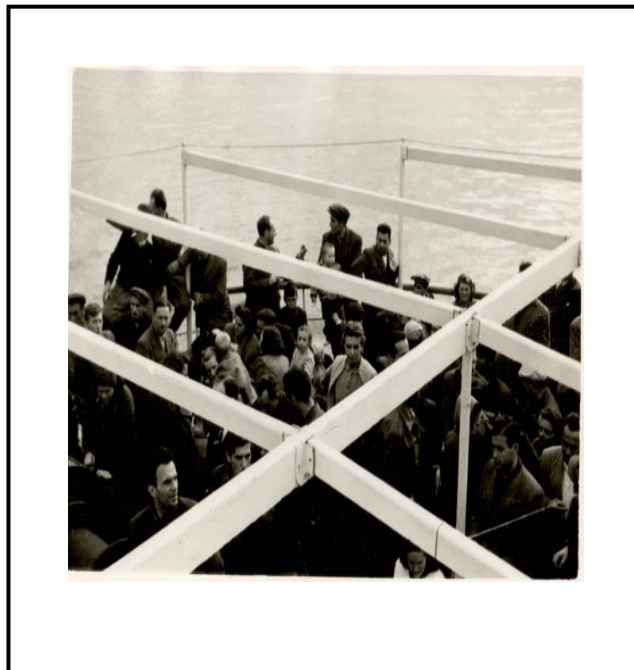
За исељавање у Израел владало је велико интересовање међу југословенским Јеврејима, посебно међу онима који су од раније били ционистички орјентисани и и међу онима слабијег имовног стања.

Талас исељења	I	II	III	IV	V	Укупно
	децембар 1948.	јун-јул (и октобар) 1949.	март 1950.	мај 1951.	октобар 1952.	
Број пријављених за исељавање		3460	543	882	111	
Број исељеника	4.098	2.490	409	658	84	7.739

¹² Кориштени су подаци: Милан Радовановић, Поједини статистички аспекти организованог исељавања Јевреја из Југославије у Израел (1948–1952) Годишњак за друштвену историју год.22, свеска 2, 2015, Београд 2016.

Број Јевреја осталих у Југославији	8.402	5.912	5.503	4.845	4.761	4.761
--	-------	-------	-------	-------	-------	-------

Између 1948. и 1952. године Југославију је напустило пет засебних таласа исељеника. Прва организована емиграција у Израел уследила је у децембру 1948, односно јануару 1949. године. Емигранти су у нову домовину из Ријеке кренули југословенским бродом „Радник” и грчким бродом „Кефалос”. Исељенички пртљаг, уз неколицину лица која су закаснила за редовне превозе, пребачен је теретним бродом „Босна”. Сви бродови у склопу првог организованог исељавања, кренули су из ријечке луке и пристали у Хаифи. „Радник” је први пут, у склопу првог таласа организоване емиграције југословенских Јевреја у Израел, из ријечке луке испловио 2. децембра 1948. године, да би у Израел стигао пет дана касније. Друго путовање истог брода уследило је 15. децембра, када је заједно са „Кефалосом” напустио ријечку луку. „Радник” је у Хаифу пристао 20. децембра, док је „Кефалос”, због лошег времена, путовао нешто дуже, и у Израел стигао 26. децембра 1948. године. Теретни брод „Босна” у два наврата је путовао за Израел, при чему је део исељеничког пртљага ипак остао у Југославији. Током јуна и јула 1949. године, Југославију су напустила три транспорта јеврејских емиграната, у склопу другог организованог исељавања. У марту 1950. године из ријечке луке испловио је израелски брод „Арка”, са исељеницима трећег таласа. Брод је из ријечке луке испловио 11. марта 1950. године, а у Израел приспео осам дана касније Четврто организовано исељавање остварено је нешто више од годину дана касније, крајем маја 1951. године. Пето, уједно и последње, организовано исељавање из Југославије у Израел уследило је у октобру 1952. године. Појединачно или у оквиру мањих група исељавање је, уз сарадњу Савеза јеврејских општина и државних органа, настављено и наредних година.

Технички и транспортни аспекти исељавања

Организација масовног исељења Јевреја из Југославије захтевала је стварање одговарајуће административне структуре при Савезу која би емиграцију тих размера могла реализовати. При Извршном одбору Савеза створена је Комисија за исељење у државу Израел. При свим већим јеврејским вероисповедним општинама, које су овом приликом добиле статус регионалних центара, створени су транспортни одбори, комисије и штабови за организацију и спровођење исељавања, чија је дужност била пружање помоћи и

упутстава у вези начина припреме за исељење и сарадње исељеника са народним властима.

Радом транспортних одбора руководио је Савез вероисповедних комисија Југославије из Београда. Извршни одбор Савеза формирао је Главни путни штаб који је радио на координацији свих активности регионалних и општинских штабова

Услови који су постављани пред исељенике мењали су се од алије до алије али су у суштини подразумевали одрицање од југословенског држављанства и самим тиме непокретне имовине. Након прве алије услови за отпуст из држављанства су поштрени тако да су значајнију улогу у одобравању исељавања добили локални државни органи који су процењивали да ли би за њих, пре свега у производним погонима, наступила штета уколико би кандидату било одобрено исељавање.

Југословенски Јевреји у израелском друштву

Југословенски Јевреји су по свом броју представљали смо око 1% Јевреја који су се непосредно након формирања државе Израел уселили у њу. Наредних деценија њихов проценат се још више смањивао. Ипак, Јевреји пореклом са територије Југославије су дали значајан допринос развоју своје нове отаџбине посебно у привреди и војним структурама (где су заузимали значајна места и дали два начелника генералштаба и више генерала и високих официра).

ЗАКЉУЧАК

Јеврејска заједница се никада није опоравила од последица Холокауста. Између 80 и 82% Јевреја је убијено, њихова имовина разграбљена и уништена.

У току организованог исељавања кроз пет „алија“ у израел се иселило 7.739 Јевреја односно око 60% преживелих. Овако нагли одлазак у многим местима је угасио јеврејске вероисповедне општине и довео до њиховог сажимања и обједињавања. У неким крајевима (Црна Гора и Македонија) јеврејска заједница је практично престала да постоји.

Са друге стране долазак радно способних и младих Јевреја утицао је на одбрамбену моћ али и на радни потенцијал младе државе. Исељени Јевреји су махом остали везани за свој „стари завичај“ и углавном захваљујући њима Србија је данас омиљена дестинација израелских туриста.